

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تأثیر فرصت های فضای مجازی بر فرهنگ خانواده

زیبا قشمی^۱

چکیده

فضای مجازی، در جوامع مختلف، بسته به فرهنگ جامعه و میزان توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در آن، بر سبک زندگی آن جامعه موثر است اما توصیف فرصت های آن و چگونگی تأثیر آن نیاز به پژوهش هایی دارد که تلاش محقق در این مقاله در راستای آن می باشد. در این مقاله با بحث روی موضوعات فضای مجازی، مولفه های فرهنگ خانواده، به عنوان دو متغیر موضوع مقاله، از جمع بندی نظرات کارشناسان و گردآوری داده ها و مشاهدات و تجربیات نویسنده، احصاء شده و مطالب گرد آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان می دهد که بر اساس تغییر مناسب در راستای تقویت شاخصه های احصاء شده، می توان با بهره گیری از توان و ظرفیت های فضای مجازی در جهت ارتقای سطح و بهبود فرهنگ خانواده و سبک زندگی اسلامی ایرانی گام های موثری برداشت. در پایان کار با توجه به تجزیه و تحلیل مطالب، مشاهدات محقق و نظرات متخصصان امر، یافته ها و نتایج بدست آمده از تحقیق ارائه گردیده است.

کلید واژه ها: خانواده، سبک زندگی، فرصت ها، فرهنگ، فضای مجازی

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه خدیجه کبری (س) زنجان، zghashami@chmail.ir

مقدمه

مقام معظم رهبری، با دعوت از نخبگان و صاحبان فکر و اندیشه برای پرداختن به این مفهوم مهم و فرصت شناسی وضع موجود فضای مجازی و فرهنگ خانواده در ایران و بهره جویی در این زمینه تأکید داشته و می گویند: پیشرفت در علم و صنعت و اقتصاد و سیاست که بُعد ابزاری تمدن اسلامی را شکل می دهد وسیله ای است برای دستیابی به سبک و فرهنگ صحیح زندگی و رسیدن به آرامش، امنیت، تعالی و پیشرفت حقیقی. مفهوم پیشرفت تداعی کننده حرکت، راه و صیورورت است. در هر برداشتی (چه مادی و چه معنوی) از مفهوم توقف ناپذیر پیشرفت، سبک زندگی، رفتار اجتماعی و شیوه زیستن اهمیت فراوانی دارد (مقام معظم رهبری، وبگاه لیدر، ۱۳۹۱). موضوع فرهنگ و سبک زندگی در خانواده یکی از دغدغه های اصلی سیاستمداران و سیاست گذاران در اکثر کشورهای جهان است. در این مقاله تلاش شده است با شناخت شاخصه های فضای مجازی و احصای شاخصه های فرهنگ خانواده، تأثیرات مثبت و فرصت های فضای مجازی بر فرهنگ خانواده و سبک زندگی با تأکید بر سبک زندگی اسلامی ایرانی مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

بیان مسئله

گسترش فضای مجازی و فناوری اطلاعات و ارتباطات، روش زندگی را با تغییراتی مواجه نموده است. با مد نظر قرار دادن تفاوت های فرهنگی جوامع مختلف در سراسر جهان، گسترش فضای مجازی و ارتباطات انسان ها، بسته به هر فرهنگی، فرصت ها، سوالات و موضوعات فرهنگی خاصی را فراروی مردم و بخصوص خانواده ها خواهد گذاشت. تأکید مقام معظم رهبری به این نکته که حوزه ی فضای مجازی به اندازه ی انقلاب اسلامی اهمیت دارد (مقام معظم رهبری، وبگاه لیدر، ۱۳۹۳)، نشانگر تأثیر زیاد فضای مجازی بر فرهنگ و سبک زندگی اسلامی ایرانی است؛ چون انقلاب اسلامی تغییرات بنیادینی در زندگی مردم ایران داد و مسیر و سبک آن را از سبک طاغوتی و شاهنشاهی به سبک اسلامی و جمهوری تغییر داد. یکی از مباحثی که همیشه جزء دغدغه های اصلی جامعه ما بوده، تأثیر فضای سایبری و مجازی بر زندگی و فرهنگ خانواده ایرانی اسلامی است. اینترنت، شبکه های ماهواره ای و فضای مجازی، امروزه ابزار کارآمد اطلاع رسانی بوده، تأثیر زیادی در کنش و واکنش های اجتماعی و فرهنگی جوامع دارد؛ به طوریکه فعالیت در فضای مجازی، تأثیر مستقیم بر شاخصه های فرهنگی خانواده ها دارد. ایران نیز توان استفاده از فرصت های فضای مجازی دارد و برای افزایش سطح امنیت ملی آن بخصوص در عرصه فرهنگی خانواده و سبک زندگی، نیاز به حرکت هوشمندانه در عرصه فضای سایبری دارد که در این میان، شناخت تأثیر فرصت های فضای مجازی بر فرهنگ خانواده، حائز اهمیت است که در این تحقیق به این امر پرداخته شده است.

خانواده اساسی ترین و نخستین نهاد اجتماعی و یک گروه پویاست که اعضای آن با برقراری ارتباط با یکدیگر و انجام کار و فعالیت مشترک هدف مشترکی را نیز دنبال می کنند. این ارتباط به درستی انجام نمی گیرد مگر آنکه اعضای خانواده با نوعی تفهیم و درک متقابل با یکدیگر تعامل داشته باشند. خانواده از طریق گفتگو و برقراری ارتباط و تعامل کلامی می تواند پیوند عاطفی بین اعضای خود را حفظ نموده و مهمترین کارکرد خود که انتقال ارزشها و اجتماعی نمودن فرزندان می باشد را از طرق مختلفی چون فرهنگ شفاهی به انجام رساند. باید گفت در جریان ارتباط شفاهی است که ارزشها، نگرش ها و دیدگاهها و دیگر عناصر فرهنگی منتقل می شود. از طرف دیگر بر کسی پوشیده نیست که در دنیای پرشتاب فناوری امروز ابزارهایی وجود دارد که افراد را به صورت انفرادی به خود مشغول کرده و آنها را از تعامل با دیگران باز می دارند. از جمله مهم ترین ابزار هایی است که می توان بوسیله آنها به فضای مجازی وارد شد. در واقع امروزه ارتباطات چهره به چهره سنتی در سطح وسیعی جای خود را به ارتباط در فضای مجازی، مثل ارتباط به واسطه رایانه یا به واسطه وسایل ارتباط از راه دور یا وسایل ارتباط جمعی داده است که این تغییر فضای ارتباطی، تجربه تعامل اجتماعی متفاوتی را وارد زندگی انسان کرده است. در این میان فرهنگ شفاهی هم موثر است، فرهنگ شفاهی مقدمه ی فرهنگ نوشتاری است و این دو ارتباط دوگانه ای با هم دارند. اساس فرهنگ شفاهی ارتباط بین افراد است و در جریان این ارتباط است که ارزشها، نگرش ها و دیدگاهها و دیگر عناصر فرهنگی منتقل می شود. بستراسلی ارتباطات اجتماعی در ایران از قدیم ارتباطات چهره به چهره و مهمترین ابزار آن زبان شفاهی بوده است که اهمیت و جایگاه مهمی در ایجاد همبستگی و تحولات اجتماعی تا دوران معاصر دارد و ناشی از نهادینه شده ارتباطات شفاهی در تاروپود زندگی اجتماعی ایرانیان است. آنچه مسلم است در گذشته، اکثر خانواده ها پس از یک روز کاری، شبها به شب نشینی میپرداختند و با ارتباط چهره به چهره و کلامی، مشکلات و تجربیات خود را تقسیم میکردند. تأثیر رسانه های امروزی بر خانواده از دو جهت حائز اهمیت است: نخست؛ به لحاظ جامعه پذیری، روی آوردن فرزندان به فرهنگ های گوناگون تحت تأثیر رسانه های گروهی است و میتواند در ایجاد نوعی شکاف اطلاعاتی سهم داشته باشد. و دوم؛ با ورود رسانه های ارتباطی جدید اعضای خانواده به جای نگاه و صحبت با یکدیگر، سرگرم ارتباط از طریق این ابزارها هستند و از ارتباط کلامی آنان کاسته شده است. همین مسئله باعث شد تا در این پژوهش به تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ خانواده پرداخته شود. (عطایی، تحلیل جامعه شناختی تأثیر فضای مجازی بر ارتباطات افراد در خانواده ها، ص ۳۵) مثلاً خاطرات ما از مهمانی شب چله دورهمی با خانواده و گرد یک کرسی گرم یا در کنار یک بخاری نفتی و شادیهای حضوری بود در چند سال اخیر مشاهده می شد ظاهراً همه دور همند ولی غیر از نوزادان و پیر مردان و پیر زنان، همه یک گوشی به دست سر به زیر (البته سر به گوشی) شده اند که اگر خوب

مدیریت شود فرصت ساز و الا فرصت سوز خواهد بود. با توجه به گسترش فضای مجازی و استفاده زیاد از ابزار فضای مجازی تقریباً توسط همه اعضای خانواده درگیر شده و به تبع آن فرصت هایی نیز متوجه فرهنگ خانواده می شود تبیین فرصت ها و مزایای این فضا بر توسعه فرهنگی خانواده از اهمیت خاصی برخوردار است که به نظر می رسد غفلت از آن صدمات جبران ناپذیری بر خانواده و اساس فرهنگ آن بزند.

پیشینه تحقیق

هر فناوری با فراهم آوردن امکانات، فرصت هایی را نیز پیش روی بشر قرار خواهد داد که با توسعه فعالیت های فرهنگی و می توان بهره برداری مثبت آن را به حداکثر رساند. با گسترش همه جانبه نقش اینترنت در زندگی جوامع بشری و انجام امور روزمره انسان ها در جهان از طریق فضای مجازی، تاثیر فزاینده آن بر خانواده، کودک، آموزش، پژوهش و تعلیم و تربیت بر هیچکس پوشیده نیست.

ابراهیمی اشاره می دارد: زمانی که فناوری یا پدیده ای تمامی کشورهای کره زمین و کلیه مناطق جغرافیایی را در بر می گیرد، نیاز به مطالعه تاثیرات مفید آن و همچنین بررسی و ارائه راهکارها برای استفاده بیشتر و بهتر از مزایا آن پدیده یا فناوری لازم و ضروری است. گستردگی کاربردهای فضای مجازی و تبلیغات روز افزون جهت انجام امور روزمره با استفاده از اینترنت، اهمیت آموزش های لازم در این خصوص و توجه به آسیب ها و چالش های آن و ارائه راهکارهای مقابله با این آسیب ها را دو چندان نموده است. آموزش ها و راهکارها باید بر دو جنبه: الف) تقویت آثار مثبت و کاربردهای مفید و تشویق به استفاده های کاربردی از فضای مجازی و ب) شناسایی دقیق آسیب ها و تهدیدات فضای مجازی و ارائه راهکارهای کاربردی برای مقابله با آن، تمرکز داشته باشند. (ابراهیمی، اثرات فضای مجازی بر خانواده و کودک؛ فرصت ها، آسیب ها و راهکارها، ص ۸۴)

بادامی در مقاله ای عنوان می دارد: امروزه فن آوری اطلاعات و ارتباطات به خصوصی ترین لایه های زندگی بشر نفوذ کرده و دایره شمول آن، هر روز بیشتر از دیروز می شود. با اذعان به فواید این تکنولوژی، شواهد موجود مؤید این مسئله است که اگر در بهره مندی از آن استانداردهای لازم رعایت نشود آثار زیانبار و غیر قابل جبرانی به بار خواهد آورد. این فن آوری بر تمامی اقشار سنی جامعه اثر مستقیم و غیر مستقیم دارد، اما به نظر می رسد کودکان با توجه به ویژگی های خود مهمترین قربانی مضرات این پدیده باشند؛ چرا که از توانایی های لازم برای بهره مندی سالم و مثبت از این تکنولوژی، برخوردار نیستند. مخاطبین و کاربران فضای مجازی به ویژه کودکان برای هویت سازی دینی، تقویت انگیزش درون انسانی و تربیت رسانه ای ایفای نقش داشته و در تربیت آنان در استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در فضای مطلوب و سالم مفید است. (بادامی و دیگران، جایگاه حمایت های حقوقی از کودکان در فضای مجازی با تأکید بر حق تربیت دینی، ص ۲۰)

تعاریف مفاهیم اساسی موضوع

۱. فضای مجازی؛ عبارت است از محیط و مجموعه های تبادل اطلاعات و ارتباطات در بستر ابزار رایانه ای و مخابراتی. با این تعاریف، به عنوان مثال هایی از بستر های فضای مجازی می توان به شبکه اینترنت، شبکه های ماهواره ای، تلفن های هوشمند و شبکه های موبایلی و... اشاره نمود.
۲. سبک زندگی؛ همان شیوه ها و الگوهای زندگی روزمره است که الگوهای فردی مطلوب از زندگی و تمام عادات و روش هایی را که فرد یا اعضای یک گروه به آنها خو کرده یا عملاً با آنها سرو کار دارند.
۳. فرهنگ خانواده؛ مجموعه ویژگی های رفتاری، عقیدتی و اکتسابی اعضای خانواده و ترکیبی از عادات، سنت ها، هدف، ارزش ها، باورها و انتخاب های خانواده می باشد.

ویژگی های فضای مجازی

فضای مجازی، فضای غیر ملموس موجود در شبکه های بین المللی است که در این محیط تمام اطلاعات راجع به روابط افراد، فرهنگ ها، ملت ها، کشورها و به طور کلی هر آنچه در کره خاکی به صورت ملموس و فیزیکی وجود دارد در یک فضای مجازی به شکل دیجیتالی وجود دارد و قابل استفاده و دسترس استفاده کنندگان و کاربران است و از طریق رایانه، اجزای آن و شبکه های بین المللی به هم مرتبط هستند. همان طور که رایانه های شخصی و فناوری جهانی دسترسی به اینترنت در سراسر جهان را گسترش می دهند کودکان بیشتری در سراسر جهان به هم مرتبط می شوند. امروزه میلیون ها کودک و نوجوان با اینترنت و فناوری ارتباطات در سبک زندگی شان رشد کرده و بزرگ شده اند، آنها هرگاه به دنبال جواب یک سؤال یا انجام یک فعالیت اجتماعی باشند به طور عادی ابتدا به سراغ اینترنت می روند. در سطح جهانی کودکان و نوجوانان یکی از بزرگ ترین گروه های کاربران فناوری اطلاعات جدید، اینترنت، ایمیل، اتاق های چت، وبلاگ، گروه های خبری، بازی های آنلاین، وب کم، گوشی های تلفن همراه هوشمند و... هستند. اساساً می توان گفت در جهان یک فرهنگ دیجیتال یا اینترنت در حال ظهور است. به طور دقیق تر کودکان و نوجوانان این فرهنگ را ایجاد کرده و نماینده آن هستند. کودکان و نوجوانان مرتباً در فعالیت های اینترنتی بی شماری شرکت می کنند که شامل ارتباطات اجتماعی با یکدیگر نیز می شود. (صالح آبادی، آسیب شناسی تاثیر فضای مجازی بر بنیان خانواده، ص ۱۲۰)

در این مقاله فضای مجازی عبارت است از محیط و مجموعه های تبادل اطلاعات و ارتباطات در بستر ابزار رایانه ای و مخابراتی. با این تعاریف، به عنوان مثال هایی از بستر های فضای مجازی می توان به شبکه اینترنت، شبکه های ماهواره ای، تلفن های هوشمند و شبکه های موبایلی و... اشاره نمود. که ویژگی های ذیل را دارد:

۱- امکان ارتباطات فرامکانی و فرا زمانی، ۲- تعاملی بودن فضای مجازی، ۳- کیفیت بالای آموزش چندرسانه ای، ۴- انباشت عظیم اطلاعات، ۵- ارتباطات انسانی سریع، ۶- ارتباطات ارزان و کم هزینه، ۷- سهولت ارتباط دوطرفه، ۸- ارتباطات مستقیم و زنده، ۹- برقراری ارتباطات شبکه ای، ۱۰- سایبر بُعد پنجم قدرت (بعد از ابعاد زمینی، دریایی، هوایی و فضایی)، ۱۱- وسعت دامنه اطلاعات، ۱۲- جذابیت، تنوع و تازگی اطلاعات و ارتباطات، ۱۳- امکان برقراری ارتباط با مخاطبان خاص و مخاطبان عمومی، ۱۴- هویت مجازی، ۱۵- خصوصی بودن و غیرجدی بودن، ۱۶- دسترس پذیر بودن برای عامه، ۱۷- امکان بازی های آنلاین با سبک های زندگی مختلف، ۱۸- وجود کتابخانه های مجازی با منابع بسیار یاد، ۱۹- توانایی شبکه سازی اجتماعی و اقدامات مختلف، ۲۰- امکان نظر سنجی و ارزیابی لحظه ای، ۲۱- دستیابی آسان به آخرین اطلاعات، ۲۲- آزادی نسبی اطلاعات و ارتباطات و...

فرصت های استفاده از فضای مجازی

۱- آموزش و ارتقای بصیرت و سواد رسانه ای، ۲- امکان تبیین مولفه ها و ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی، ۳- آشنایی با ترفند های دشمن و برنامه ریزی برای مقابله، ۴- معرفی صحیح دین اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی، ۵- امر به معروف و نهی از منکر مثلاً تشویق جوانان به ورزش های سالم، ۶- ارتقای سطح علمی و خدمت به مردم و نظام، ۷- بیان آرا و نظرات صحیح و مقابله با شبهات بیگانه، ۸- شبکه سازی و بهره برداری از آن در امورات مختلف و ...

کیانی نژاد به استفاده صحیح از اینترنت برای پاسخ به سؤالات کودکان اشاره داشته می نویسد: محاسن استفاده از مرورگرها برای پاسخ به سؤالات کودکان قابل توجه است. باید خانواده ها به فرزندان خود چگونگی استفاده از اینترنت برای دریافت پاسخ به سؤالات پیش آمده را آموزش دهند. البته ذکر این نکته ضروری است که همه اطلاعات داخل اینترنت درست و مفید نیستند برای مثال جستجو کردن عوارض یک دارو در اینترنت می تواند سبب انصراف از مصرف آن دارو توسط شخص شود در صورتی که پزشک تشخیص داده بود که باید آن دارو را مصرف کند؛ بنابر این یک سری اطلاعات می تواند مفید نباشد و عملاً برای تشخیص این امر نیاز به بلوغ فکری و پختگی روانی داریم. قبل از ظهور اینترنت برای پاسخ به سؤالات پیش آمده باید به افراد خاصی مراجعه می کردیم که اطلاعات عمومی بالایی داشتند و احتمالاً جواب سؤال را می دانستند که این کار مشکلات خاص خود را به همراه داشت، چرا که درصد خطا در دریافت اطلاعات بسیار بالا بود؛ اما امروز با جستجو کردن یک موضوع در اینترنت می توان به پاسخ سؤال خود رسید و خوب است که این موضوع به بچه ها فهمانده شود. سؤالاتی که فرزندان از والدین دارند، به راحتی می توان داخل اینترنت جستجو کرد و خیلی خوب است که والدین فرزندان را به این سمت سوق دهند که برای پاسخ به سؤالات خود به مرجعی مانند اینترنت مراجعه کنند. والدین حتی اگر

جواب سؤال فرزند خود را می‌دانند می‌توانند عنوان کنند که من این اطلاعات را دارم، اما خیلی مطمئن نیستم احتمالاً اطلاعات کامل‌تری هم وجود دارد که می‌توانیم با جستجو در اینترنت به دست بیاوریم. خود این موضوع بچه را تشویق می‌کند هر سؤالی دارد آن را در اینترنت جستجو کند، همین موضوع به افزایش میزان اطلاعات عمومی کودک و در نتیجه به رشد هوش او بسیار کمک خواهد کرد. (کیانی نژاد، فضای مجازی برای کودکان چه فرصت‌ها و تهدیدهایی به همراه دارد؟، ص ۲۵)

یافته های تحقیق

با توجه به مطالب پیش گفته، یافته‌های تحقیق، پیشنهادها و راهکارهای ارائه شده شامل موارد زیر است: نیاز به افزایش مراکز علمی و آموزشی و آگاهی بخشی در خصوص فضای مجازی و گنجاندن دروس آشنایی با فرصت‌ها و مزایای مثبت فضای مجازی در دانشگاه‌ها و مدارس، به خصوص آموزش خانواده و ارتقای سطح سواد رسانه‌ای جامعه برای شناخت روش‌های صحیح بهره‌گیری از فضای مجازی. ایجاد و افزایش سازمانهایی برای سازماندهی و به کارگیری افراد مومن، متعهد و وفادار به نظام در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، نظیر توسعه حوزه‌های علمیه بویژه حوزه‌های خواهران، پایگاههای مقاومت بسیج، هیات‌های مذهبی، تشکلهای فرهنگی و مساجد در راستای ترویج فرهنگ صحیح خانواده و سبک زندگی اسلامی ایرانی.

افزایش کیفیت و کمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی سالم و مناسب و توسعه آن برای ارتباط فعالان سایبری و افزایش حوزه‌های علمیه و تشکیل شبکه مبلغان سایبری در فضای مجازی. اعمال سیاستها و تدابیر و برنامه‌های تشویقی و حمایتی مالی و معنوی نسبت به اعضای شبکه‌های اجتماعی دینی و مذهبی و حوزوی، در خصوص افزایش حضور و آمادگی و برخط^{۱۵} بودن در مواقع نیاز به اقدامات ترویجی سبک زندگی و فرهنگی خانواده اسلامی.

نیاز به تعریف و طراحی چارچوب مشخص برای انجام اقدامات فرهنگی و ترویجی و اعمال تدابیر هماهنگ‌کننده‌ی سازمانها و نیاز به برنامه‌ریزی مناسب در خصوص توسعه فرهنگی خانواده و انجام تبلیغ سبک زندگی اسلامی ایرانی در فضای مجازی.

برنامه‌ریزی و اتخاذ سیاستها و تدابیر حمایتی برای افزایش مراکز اطلاع‌رسانی در راستای آگاه‌سازی مردم در امر فضای سایبری و بهره‌گیری بیشتر از این عرصه در راستای توسعه سبک زندگی اسلامی ایرانی و تولید اقلام فرهنگی و کاربردی در خانواده‌ها.

برنامه‌ریزی و اتخاذ تدابیری در خصوص افزایش اشرافیت سازمان‌های فرهنگی و حوزوی و آموزشی بر فضای مجازی.

با توجه به فرصت‌های جدید فضای مجازی و رشد روز افزون فناوری اطلاعات و ارتباطات، نیاز به بروزرسانی، دانسته‌ها و اطلاعات مسئولان سازمان‌های فرهنگی و ارشاد و تبلیغات و حوزه و دانشگاه در مقاطع زمانی منظم و برنامه‌ریزی شده وجود دارد.

تبیین اهمیت ویژه محیط تربیتی بخصوص خانواده و والدین در جهت توانمندسازی فرزندان در عمل به مولفه‌ها و مصادیق سبک زندگی اسلامی ایرانی

نتیجه‌گیری

این تحقیق با عنوان **تاثیر فرصت‌های فضای مجازی بر فرهنگ خانواده**، به بررسی مولفه‌های فرهنگ و خانواده و سبک زندگی و مولفه‌های و ویژگی‌های فضای مجازی و فرصت‌های موثر بر فرهنگ خانواده پرداخت است. با احصای تاثیرات مثبت و فرصت‌های فضای مجازی بر توسعه فرهنگ خانواده به سوال اصلی تحقیق پاسخ داده شد.

با توجه به بحث اهمیت دین در زندگی و بویژه دین اسلام و نقش مراکز آموزشی و حوزه‌های علمیه، و تاکید پیامبر اسلام (ص)، بر تاثیر دین در فرهنگ خانواده، با شناخت فضای مجازی و بهره‌جویی از فرصت‌های آن می‌توان با تبلیغ دین بر فرهنگ خانواده تاثیر مثبت داشت. تاکیدات جدی مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر، بر فضای مجازی، و توجه روز افزون مسئولان و مردم بر فرهنگ خانواده و بر سبک زندگی اسلامی ایرانی و مدنظر قرار دادن ویژگی‌های مثبت فضای مجازی و فرصت‌های احصا شده در برنامه‌ریزی‌های بلند مدت و کوتاه مدت و میان مدت کشوری و استانی و محیطی (دانشگاه، خانواده، مدرسه، حوزه‌های علمیه و مساجد و ورزشگاه‌ها و...) می‌تواند تاثیر به‌سزایی در توسعه فرهنگی خانواده‌ها داشته باشد.

با توجه به پرداختن این مقاله به فرصت‌های فضای مجازی و تاثیرات آن بر فرهنگ خانواده به نظر می‌رسد نیاز به تحقیقی مجزا برای شناخت آسیب‌ها و تهدیدات فضای مجازی بر فرهنگ خانواده وجود دارد.

با دقت در مراحل انجام پژوهش و با مدّ نظر قرار دادن تأثیر و تأثر متقابل شاخصه‌های تحقیق برهم و تأثیرات متغیّر مستقل فضای مجازی بر متغیّر وابسته فرهنگ خانواده، همچنین نظر متخصصان و تجزیه و تحلیل

مطالب، گویای آن است که از طریق تقویت شاخصه‌های فضای مجازی، می‌توان بر توسعه فرهنگ خانواده تأثیر گذاشت و آن را تقویت کرد. افزایش توان و ظرفیت و استفاده از فرصت‌های فضای مجازی، سطح فرهنگی خانواده را بهبود می‌بخشد. در نظر گرفتن نقش فضای مجازی، جزء جدایی‌ناپذیر از ابعاد توسعه فرهنگی خانواده و سبک زندگی اسلامی ایرانی امروز در جامعه ماست و خواسته یا ناخواسته، گریزی از آن نیست و باید هرچه سریع‌تر، جامع‌تر، توانمندتر و آماده‌تر در این میدان وارد شد. با توجه به موارد مطرح شده، مسئولان و مدیران سطوح بالای نظام، بایستی به فضای مجازی اهمیت بیشتری قایل شده، برای توانمندسازی فضای مجازی کشور در راستای ترویج شاخصه‌های توسعه فرهنگی اقدامات مناسب عنوان شده در یافته‌های تحقیق را مد نظر قرار دهند تا بیش از پیش شاهد ارتقای سطح و بهبود فرهنگ خانواده و سبک زندگی اسلامی ایرانی باشیم.

منابع:

- ابراهیمی، زین العابدین. ۱۴۰۱. *اثرات فضای مجازی بر خانواده و کودک؛ فرصت‌ها، آسیب‌ها و راهکارها*. تهران: همایش بین‌المللی یافته‌های نوین در علوم انسانی، ۱۴۰۱.
- افتخاری، عبدالله. ۱۳۹۶. *بررسی تاثیر شبکه‌های مجازی بر فرهنگ خانواده‌های شهرستان ایوان غرب*. تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیک، ۱۳۹۶.
- بادامی، محمد علی، مقدادی، محمد مهدی و پیله ور، مرضیه. ۱۴۰۱. *جایگاه حمایت‌های حقوقی از کودکان در فضای مجازی با تأکید بر حق تربیت دینی*. تهران: پژوهش‌های حقوقی پژوهشکده حقوق، ۱۴۰۱.
- پاینده، ابوالقاسم. ۱۳۸۵. *نهج الفصاحه*. اصفهان: مؤلف نامعلوم، ۱۳۸۵.
- سعید علیشیری و احترام سادات موسوی زاده. ۱۳۹۵. *فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت*. برلین: سومین همایش بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، ۱۳۹۵.
- صالح آبادی، لیلا. ۱۴۰۰. *آسیب‌شناسی تاثیر فضای مجازی بر بنیان خانواده*. تهران: جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰.
- طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ۱۴۰۲، چاپ اول و دوم. *مقام معظم رهبری*.
- عطایی، پری. ۱۳۹۴. *تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر فضای مجازی بر ارتباطات افراد در خانواده‌ها*. استانبول ترکیه: دومین کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۴.
- کیانی نژاد. ۱۴۰۰. *فضای مجازی برای کودکان چه فرصت‌ها و تهدیدهایی به همراه دارد؟*. خبرگزاری میزان. <https://www.mizanonline.ir/003AcP>
- وبگاه پلیس فتا. ۱۴۰۲. *فضای تولید و تبادل اطلاعات*. www.cyberpolice.ir.
- وبگاه لیدر. ۱۴۰۲. *پایگاه اطلاع‌رسانی و نشر آثار مقام معظم رهبری*. ویکی‌روان. www.leader.ir.
- وبگاه مشرق نیوز. ۱۳۹۲. *سبک زندگی ایرانی-اسلامی جوانان ایرانی*. <https://sccr.ir>.
- وبگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی. ۱۴۰۲. *زنان و خانواده*. <https://sccr.ir>.
- وبگاه ویکی‌روان. ۱۴۰۲. *فرهنگ خانواده*. ویکی‌روان. www.wikiravan.com.